

ИНТЕРКАЛИБРОВКА НА СОНДОВИ ДАТЧИЦИ
ОТ ЙОНОСФЕРНИЯ КОМПЛЕКС НА СПЪТНИКА
"ИНТЕРКОСМОС БЪЛГАРИЯ-1300"

Н.Банков, Ст.Чапкънов, М.Гушева, С.Василев*
Г.Гдалевич**

*Институт за космически изследвания при БАН

**Институт за космически изследвания при Руската АН

Въведение: Изведеният на 07.08.1981г. спътник "Интеркосмос България-1300" имаше почти полярна орбита с начални параметри: наклон 81,9°; перигей 826км; апогей 904км. Той бе снабден изцяло с българска научна апаратура, обединена в следните научни комплекси: сондов, енергиен, вълнов и оптичен. Обект на тази работа е сондовият комплекс, състоящ се от [1]: 2 системи П6-ИЛ и ИД-1 (предназначени за експериментално определяне на юонните структурни плазмени параметри: $N_i=(10^2\div 10^6)\text{см}^{-3}$; $T_i=(500\div 5000)^\circ\text{K}$; $m_i=(H^+, He^+, O^+)$; $V_i=(0.1\div 4.5)\text{км/сек}$, $\Delta N_i/N_i=(0.1\div 100)\%$) и 1 система П7-ЗЛ за определяне на електронните структурни плазмени параметри $N_e=(5\cdot 10^2\div 3\cdot 10^5)\text{см}^{-3}$; $T_e=(1000\div 10000)^\circ\text{K}$. Описането на сондите може да се намери в [2]. Четириелектродният сферичен юонен уловител ЧСИУ (българско изобретение [3]) летя за пръв път на борда на спътник. Теорията му не е разработена и целта на интеркалибровката е да се провери дали формулите, прилагани за интерпретация на данните, получавани чрез триелектроден сферичен юонен уловител ТСИУ могат да се прилагат при него. В следващото изложение основно са използвани резултати от измерванията на ЧСИУ, ТСИУ, цилиндрична сонда на Ленгмюр-ЦСЛ, както и съпровождащи измервания на трите компоненти на електричното поле.

Подбор на информацията: добре известните и успешно прилагани десетки години теории на ЦСЛ и ТСИУ важът за нормални условия в юноносферната плазма: съществуване на квазинеутралност, т.е. $N_i=N_e$; липса на потоци от изиспиващи се частици и липса на ексцесивни електромагнитни полета. Необходимо условие също така е векторът на електрическото поле да не е насочен по оста на цилиндричната сонда на Ленгмюр. При неизпълнение на условието цилиндричната сонда се проявява като сферичен юонен уловител с диаметър, равен на дължината на колектора на сондата на Ленгмюр. Подбрани са две

орбити: № 601 и № 386, при които са изпълнени горните условия; случайте са показани на фиг.1 и фиг.2.

По абсцисните оси тече времето, като съответните мрежи на отчитане са: за орбита 386 – 90 минути, а за 601 – 30 минути.

По ординатната ос отдолу нагоре:

- трите компоненти на датчика на нискоенергетични протони и електрони;
  - ходът на електронната и йонната концентрация (последната според ТСИУ);
  - температура на електроните и йоните;
  - йонната концентрация, според показанията на ЧСИУ.
- Получаването на графиците N_i (ЧСИУ) ще бъде специално изяснено по-нататък.

Метод на интеркалибриране:

След като са подбрани случаите, за които важи теорията на ТСИУ, формулата, по която се определя N_i :

$$u(\varphi) = e \alpha S V \sum_j^m N_j \left[\frac{\aleph T_i}{\sqrt{\pi m_j} V^2} (x_j e^{-y_j^2} + y_j e^{-x_j^2}) + \right. \\ \left. + \frac{1}{2} \left(1 + \frac{\aleph T_i - 2e(\varphi + \varphi_i)}{m_j V^2} \right) \left(\operatorname{erf}(x_j) + \operatorname{erf}(y_j) \right) \right],$$

$$x_j = \left(\frac{m_j V^2}{2 \aleph T_i} \right)^{\frac{1}{2}} - \left(\frac{e(\varphi + \varphi_i)}{\aleph T_i} \right), y_j = \left(\frac{m_j V^2}{2 \aleph T_i} \right)^{\frac{1}{2}} + \left(\frac{e(\varphi + \varphi_i)}{\aleph T_i} \right)$$

(където $\operatorname{erf}(s) = \int_0^s e^{-t^2} dt$; α – коефициент на прозрачност на решетките; S – площ на датчика;

V – скорост на йоните по отношение на спътника; $\aleph$ – константа на Болцман; e – заряд на електрона; m – брой на видовете йони; Φ_g – потенциал на корпуса; N_j – концентрация на йоните от типа j ; T_i – йонна температура; T_e – електронна температура; m_j – масово число на йоните от типа j)

се прилага за информацията от ЧСИУ, като се варира стойността на коефициента (коффициент на пропускане на уловителя), докато се получи съвпадение на моментните стойности N_i (ТСИУ)= N_i (ЧСИУ).

По този начин е получен ходът на йонната концентрация $N_i (+)$ за горните части на фиг.1 и фиг.2.

Вижда се, че съвпадението на концентрацията на йоните, получена чрез прилагане на ЧСИУ, и на концентрацията на йоните, получена чрез прилагане на ТСИУ, е почти пълно.

Резултати:

1. Показаните на фиг.2 резултати от измерванията са характерни с това, че са получени изцяло в нощната страна на орбитата. Вижда се, че съвпадението на N_i и N_e е пълно.

Същото важи и за N_i (тсиу) и N_e (чсиу).

2. На фиг.1 наличието на хоризонтална непрекъсната линия в най-високата част на ординатната ос показва, че измерванията се провеждат в нощната част на орбитата, а отсъствието ѝ – осветената част на орбитата. Поради присъствие на фотоелектронен ефект, непосредствено влияещ на ЦСЛ, показанията на N_e на светло са с по-високи стойности за N_i .

Получените по горепосочената методика стойности на N_i (чсиу) съвпадат със съответните стойности на N_i (тсиу).

3. От показаните фиг.1 и фиг.2 се вижда, че ЧСИУ притежава добри масспектрометрични качества: в левите части се наблюдава значителна концентрация на хелиеви иони, наред с преобладаващите кислородни иони.

Изводи: Проведената интеркалибровка показва, че използването на формулите за триелектродния сферичен ионен уловител при интерпретацията на резултатите от ЧСИУ е оправдано. Разбира се, това се отнася за височините, на които се провеждат експериментите (800-900 km).

Четириелектродният сферичен ионен уловител е перспективен измервателен датчик, чието използване в космическата практика не само е оправдано, но като се имат предвид преимуществата му пред традиционните ТСИУ и препоръчително.

В експеримента с ЧСИУ се използва апаратурно получаване на първата и втора производни на регистрирания ток, като по стойността на първата производна се съди за ионната концентрация, а по втората – за ионната температура.

Опитът с "ИКБ1300" показва, че използването на апаратурно диференциране – особено получаване на втората производна на регистрирания ток – е целесъобразно.

Забележка: Този доклад е тясно свързан с работата по договор № ТН-515/1995г. с НФНИ на тема "Диагностичен сондов комплекс на космическата плазма", получените резултати са етап от изпълнението му.

Литература:

1. K.Serafimov, St. Chapkunov, M.Gousheva, et al.,
First results of the "IKB-1300" satellite experiment, Acta Astronautica,
Vol. 10, N 5-6, pp. 263-268, 1983
2. С.Чапкънов, М.Гушува, Н.Банков
Изследване на влиянието на потенциала на космическия апарат;
Сборник доклади от Втората национална научно-приложна
конференция, Созопол, 1993, стр. 115-120
3. С.Чапкънов, Ц.Дачев, Т.Иванова,
Измерител на йонните структурни плазмени параметри в
йоносфера, Авт. свидетелство N 29530 с приоритет от 16.10.1979г.
4. Банков Н. Г.,
Восстановление параметров холодной плазмы по результатам
измерения, Болгарский геофизический журнал, т. XIII, N 2, 1987,
стр. 68-74

B-1300 ORBIT 601

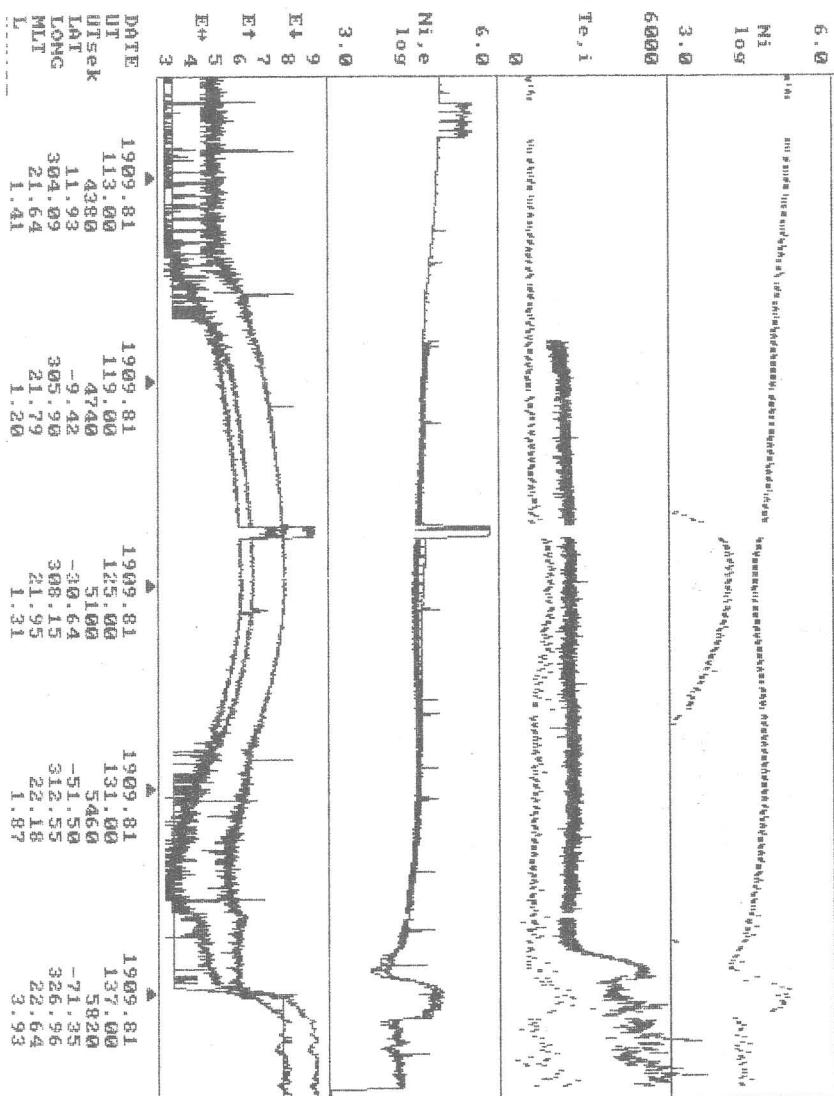

fig. 1

B-1300 ORBIT 386

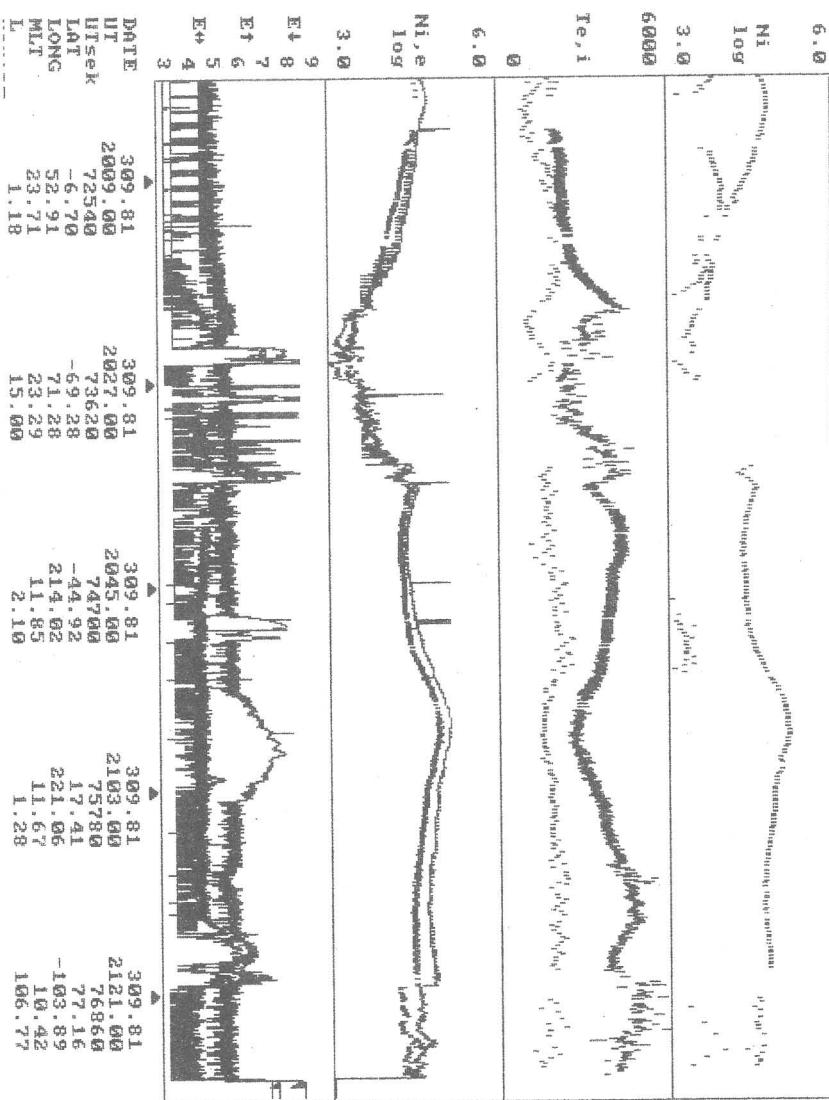

fig. 2